

Tarih Okulu
Sonbahar 2009
Sayı V, 181-189.

XVI. ASIR “FİYAT DEĞİŞİMİ”NİN OSMANLI - SAFEVİ İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

Robert W. Olson
Çeviren: H. Mustafa Eravci**

Güney Amerika gümüş ve altın madenlerinden altın ve gümüşün ne zaman Osmanlı İmparatorluğunu etkilemeye başladığı konusu henüz daha açık değildir.¹ Prof. Cengiz Orhonlu tarih olarak 1552–1553² yıllarını yerleştirmesine rağmen Prof. İnalçık 1580³ yılları çevresinde vuku bulduğunu belirtir. Gümüş istilasının bütün etkisi ölçülemez ise de Osmanlı İmparatorluğu onun etkisini 1580 yıllarına doğru hissetmeye başladı.⁴ 1580 yıllarında Meksika gümüş ve altınının büyük bir kısmı Cenova'ya ulaşmaya başladı. Böylece İtalya

* Robert W. Olsen, "The Sixteenth Century 'Price Revolution' and Its Effect On The Ottoman Empire and On Ottoman-Safavid Relations", *Acta Orientalia Hafniensis*, XXXVII, 1976, 45-55.

** KMÜ, Doç. Dr., Edebiyat Fakültesi Tarih Böl. hmeravci@hotmail.com.

¹ Fiyat değişiminin klasik görüntüsü, Earl J. Hamilton tarafından yazıldı(*American Treasure and the Price Revolution in Spain 1501-1565*, Cambridge 1934). Bkz. Aynı yazar "The History of Prices before 1750" *Xie Congres International des sciences historiques, Rapports*, vol.I, Stockholm,1960, s.144-64; J.H. Elliot, *Imperial Spain*, 1469-1716 London 1963, s.183-88; I. Hammarstrom, "The Price Revolution of the Sixteenth Century: Some Swedish Evidence" *Scandinavian Economic History Review*, V(1957), s.118-54; Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Vaziyeti" *Belleten XIII*, no.51 1949,s.497-564;XIV, no.55 (1950) s.319-412; Mustafa Akdağ, *Türkiyenin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Ankara 1959; *Celâli İsyânları (1550-1603)* Ankara 1963, s.33-38; Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişaf Devirlerinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti üzerinde bir Tetkik Münasebetiyle" *Belleten XV* 1951,s.629-84; Halil Sahillioğlu, "XV.Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, vol.23 1962-63 s.145-218; Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi, II* Ankara 1970.

² Cengiz Orhonlu, "Osmanlıların Habeşistan Siyaseti" *Tarih Dergisi*,XV, no.20 Mart 1965,s.40.

³ İnalçık, "İktisadi Vaziyet", s.657.

⁴ İnalçık, "İktisadi Vaziyeti" s.657. Altın ve gümüşün etkisi Amerika'dan Avrupa'ya en yüksek seviyesine 1550-1560 yıllarında ulaştı. Bkz. J. Hamilton, *American Treasure and The Price Revolution in Spain*, s.34. J. H. Elliott, *The Old World and the New 1492-1650*, Cambridge 1970,s.54-79.

İspanya paraları ile bolluğa kavuştu. Prof. Braudel'e göre, 1584 de "Bütün paralar pazarda pirim yaptı ve reellerin tümüyle kasalarla sevk edildiği Türkiye'ye yönelik büyük mal ihracatının da birisini oluşturur."⁵ Gümüş ve altının bolluğu Osmanlı hâkimiyetindeki ülkelere akmaya devam etti. 1599'da "Talleri" ve "Realı" Rağusa'dan Tekirdağ ve İskenderun'a gönderildi⁶. Madeni paranın piyasada kullanılmaya başlanıp başlanmadığı belli olmamakla beraber Onun daha sonraki etkisi 1584 yılında Osmanlı Akçesinin devalüasyonuna katkı yaptı.⁷ Gümüş ve altın bolluğu ayrıca 1578'in çok sert finansal krizi devalüasyonu zorlayarak, 800 akçe gümüşün 100 dirheminden basıldı. Hâlbuki daha önceleri sadece 450 akçe dirhemini aynı miktardan basılmıştı. Altın paranın değeri ise 60 akçeden 120 akçeye birden bire yükseldi.⁸ 1586 yıllarında bu değeri düşmüş para ile Yeniçerilerin ulufelerini ödemek için yapılan teşebbüsler ilk şaşırtıcı Yeniçeri ayaklanmasına neden oldu.⁹ 1586 yılına doğru mali önlemler alınmaya başlandığı zaman Osmanlı bütçe gelirleri beklenenden üçte bir daha az oldu. Prof. Braudel, 1584 devalüasyonunun XVII. asrın ortalarına kadar devam eden finansal krizi şiddetlendirdiğini mülhaza etmektedir. Nitekim Osmanlı kaynakları üzerine inşa edilen yakın araştırmalar Braudel'in analizini teyit etmeye yönelmektedir.¹⁰ Prof. Ömer Lütfi Barkan, çok yakın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde fiyat değişiminin kısa özlü grafik değerlerini ve etkilerini verdi. Edirne ve civarındaki bazı imaret yıllık muhasebe bilanço ve Osmanlı bütçesi üzerine yaptığı çalışmalara dayalı olarak Barkan 1489, 1616-1617 ve 1632-1633 yıllarında çeşitli gıda maddelerinin fiyat değerlerini karşılaştırdı ve 1499'dan 1616-1617 yılına kadarki esas periyotta Pirinç'in yüzde 506, Buğday'ın yüzde 493 ve Biber'in yüzde 800 yükseldiğini

⁵ Fernand Braudel, *La Mediterranee et le Monde Mediterranee a l'epoque de Philippe II*, Paris 1949, s.393.

⁶ Age, s.393; İncalcık, "İktisadi Vaziyet", s.657; Tarih-i Hind-i Garbi, Peter Martyr'nin (Fernandez de Ovideo and Lopez de Gomara) çalışmasının İtalyanca Tercümesine dayanılarak III. Murad İçin yazılmıştır. Zikredilen parça içindeki Türkçe tercüme "Let us hope to God that some of these valuable lands will be inhabited by Moslems and become part of the Ottoman Lands" alıntı yapılmıştır J. H. Elliott'un eserinden(*The Old World and the New 1492-1650*, s.88.

⁷ İncalcık, "İktisadi Vaziyeti" s.657; Joseph von Hammer-Purgstall, *Histoire de l'empire Ottoman*, Paris 1839, vol. VII, s.375.

⁸ Halil Sahillioğlu, "Savaş Yılı Buhranları", *IFM*, c. 27, s.92. Böylece Altın akçe oranları dirhemini akçe oranlarından bir kaç yüzdeler oranlarda aşağıda kaldı.

⁹ Agm.

¹⁰ İncalcık, "İktisadi Vaziyeti", s.657, Halil Sahillioğlu, "Savaş Yılı Buhranları" s.92-102. Ayrıca bkz. Halil Sahillioğlu, *Sıvış Year Crises in the Ottoman Empire* *Studies in the Economic History of the Middle East*, ed. M.A. Cook, London 1970, s.240-47.

buldu.¹¹ On farklı temel gıdaya dair, Barkan 1489–1616 yılları arasında 127 yıllık zaman diliminde onların 434.4 yükselmeye maruz kaldığını ortaya koydu. Fiyat yükselişi ve enflasyon, 1489 yılının temel verileri kullanılarak hesaba katıldığı zaman altının fiyatı sadece yüzde 240 yükselirken enflasyon ve fiyat yükselişi daha fazla olmuştur.

1585 yılından sonra gıda fiyatlarının yükselişi, 1585’e kadarki basılmış akçe ile karşılaştırıldığı zaman basılmış akçedeki gümüşün oranı yükselen farklı market ile eşlik etmektedir. 1491–1566 yılları esnasında en yüksek değerde 420 akçe, gümüşün 100 dirheminden yapılırken (çok kullanılan Tebriz dirheminin ağırlığı 3.072 gramdır) bir akçe, gümüşün 0,0731 gramından oluşmakta idi. 1491–1516 yılları arasında yukarıda zikredilen 52 akçe bir Osmanlı altın parçasına eşittir. Bir Osmanlı altın parçası almaya 1517–1549 yılları arasında 55 akçe 1550–1566 yılları arasında 60 akçe verilirdi. Bu bahsedilen yıllar esnasında Osmanlı altın parçasındaki gramajda ayrıca azaldı. 1552’de Osmanlı ağırlığı 3.572 gram, 1552–1560 yılları arasında 3.544 gram ve 1563’de 3.517 gramdır.

Bununla beraber 1566 yılından sonra her akçe ve Osmanlı başına gramlar hızlı bir şekilde yükseldi. 420 akçe yerine 450 akçe gümüşün her bir 100 dirheminden darp edildi ve her akçenin gram miktarı 0,731’den 0,682’ye düştü. Hâlbuki bir Osmanlı hala resmi olarak 60 akçe değerlerinde bulunmaktadır. Sikkelerin değerlerinin azalması (Para kenarlarının kesilmesi) ve sahteciliği yüzünden resmi olmayan değer 80–100 akçe arasındaki değerden daha yüksek oldu. Sosyal rahatsızlıklar ekonomik dengesizliklerle paralel bulunuyordu ve bu durum Osmanlı hükümetini 1584 yılının büyük devalüasyonuna zorladı. Böylece bir Osmanlı 450 akçeden daha aza indi ve 800 akçe gümüşün 100 dirheminden basıldı ve gram içeriği 1566 yılının aşağı seviyeleri olan 0.682 seviyelerinden 0.384 değerlerine kadar azaldı. Aynı zamanda Osmanlı Altın para 1563 yılının 120 akçesine eşdeğer olabilecek 3.517 gram ağırlığında tedavül edildi. Bu modelde bir altın parçası almak için 120 akçe 46.080 grama tekabül etti. Hâlbuki önceleri onunla 60 akçe alınıp ve gümüş almaya sadece 40.920 gram tekabül etmekte idi. Daima enflasyon zamanında fakir, sağlam

¹¹ Ömer Barkan, “Edirne ve civarındaki Bazı İmaret Yıllık Muhasebe Bilançoları” *Belgeler*, I,II 1964 s.235-377. Bkz. Aynı yazarın” Türkiye Şehirlerinin Teşekkül ve İnkişaf Tarihi Bakımından İmaret Sisteminin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar” IFM, c.23 no.1-2 ve “Süleymaniye Cami ve İmaret tesirlerine ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 1585-86” *Vakıflar Dergisi*, c.IX,s.109-162; “Edirne Askeri Kassamına ait Tereke Defterleri” *Belgeler* ,c.III 1966, s.1-479.

veya sabit gelirliler aynı zamanda gelişmeleri yavaş kavrayanlar ile para bakımından muhafazakâr olanlar büyük ölçüde zarar gördü.

Enflasyon etkileri Yeniçeriler ve ordu arasında da rahatsızlığa neden oldu. Fakat enflasyondan doğrudan kötü bir şekilde etkilenen diğer unsurların aksine askerler mukabele gösterdiler ve enflasyonu oluşturmakla resmi sorumlu addedilen Rum-eli Beylerbeyisi Mehmet Paşa ve Defterdarın öldürülmesi ile son bulan büyük bir ayaklanmayı sahneye koydular. Yönetimin çökmesi, yenice geliştirilen akçenin tedavüle çıkmasının geciktirilmesinde çok büyük tehdit oluşturdu. Fakat bu hareket henüz yeni gümüş paranın darp edilmesi için mevcut hükümetin gümüşü azaltmasına da neden oldu. Sarayın 1589–1590 yılına kadar akçenin değiş tokuşunu sağlayacak aletleri mümkün olmadı ve onun tamamlanmasından önce merkezi hükümet finansal krize maruz kaldı. XVI. yüzyılın son çeyreği aynı yüzyılın ilk çeyreğinden dört kat daha fazla fiyatların yükseldiğini gördü.

Barkana göre, Avrupa'daki fiyat dalgalanması birçok bakımdan Osmanlı İmparatorluğunu etkiledi. En önemlilerinden biri, birçok sonuca etki eden Atlantik ülkeleri için imparatorluğun ham madde kaynaklarına sahip olmasıdır. Bütün bunların ilki, fiyat yükselmesi anlamına geldiği gibi, yerli endüstri ve sanatkârların gelişmesi için ham madde kaynaklarının kıtlığını ortaya çıkardı. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu Avrupa ve onun bütün değişen ekonomik finansal yapısı ve metotları ile karşı karşıya geldi. Osmanlı İmparatorluğu ve onun sanat endüstrisinin az gelişmişliğindeki iç ekonomik ve finansal karışıklık Osmanlı ülkesini Avrupalı tüccarların ve ilgilerinin nüfuz alanı haline getirdi. Böylece yeni ithalat ürünleri daha önceki gibi üst aristokrat sınıfın ihtiyaçları olan lüks eşyaları ve maddeleri ithal etmekle sınırlı kalmadı; hatta yeni ve parlak renkli elbiseler, yeni metal ve alaşımlarından üretilmiş eşyalar ayrıca yeni icat edilen silahlar gibi mallardan oluştu. Bunların bütünü yerli sanatkârlara doğrudan rekabeti getirdi. Öncelikle Osmanlı yönetimi Avrupa'ya deve, keçi ve tiftik yünlerinden yapılan bezleri ayrıca halıları, şap boya ve deri mallarını satar idi. Bu lüks mallar yüksek fiyatla da Avrupa'ya satılırdı. Fakat Avrupa kapitalizminin gelişmesi ile şekillenen fiyat dalgalanması yükseldi ve çok pişkin finansal usuller ve iş teknikleri ticari ilişkileri alt üst etti. İmparatorluk ham madde kaynaklarının toplandığı ve yerli sanatkâr ve işçi ile doğrudan rekabet içinde olan ucuz malların satıldığı bir ülke halini aldı. Sonuç olarak, sakat Osmanlı ekonomisi, parasal devalüasyona ve finansal krize katkıda bulunmaya döndü. 1586–1589 yıllarından itibaren

Osmanlı hükümetinin parasal durgunluğu, madeni paranın ihtiyacı ile sonuçlandı ve Osmanlı nüfusunun bir kısmı üzerinde İspanya para birimi olan Riyalin kabul edilmesini kolaylaştırdı. Hatta imparatorluk sahte riyalle dolup taşdıktan sonra, Riyal bozuk Osmanlı akçesine tercih edilerek halk arasında istenilen para olmaya devam etti. Halk tarafından riyalin kabulü, gümüş madeninde üretimi ayrıca Osmanlı para basımını azalttı ve sonunda da durdu.

Avrupa'nın fiyat değişimindeki diğer gelişme Osmanlı ekonomisi üzerinde yan etkiye sahip olmasındır. Özellikle fiyatlardaki büyük azalma ile paranın değerindeki azalma zorunlu oldu. Amerika'da ilk gümüş ve altın gemi mallarının icadı, başlangıçta XVI. yüzyıl ortaları Avrupa'sının kapitalizm gelişmesinde dış veya bağımsız faktörlerdir. Fiyatlar XV. asırda hareketliğini yukarıya doğru çevirmeye başlayarak, merkezi Avrupa'da gümüş madenlerinin işletilmesini hızlandırdı. Fakat XVI. asırdaki Amerikan gümüş ve altın bolluğu, çok daha büyük sonuçlar doğurarak, daha korkunç bir dalgalanmaya neden oldu. Doğal olarak yüksek fiyatlar paranın büyük değerini istedi ve böylece enflasyonun büyümesi devam etti.

Özellikle tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesi,¹² madeni parada kullanılan altın ve gümüşün miktarlarındaki azalmaya bağlı olarak paranın devam eden devalüasyonu ile eşlik etmiştir. Devalüasyonun en sık safhası ve en serti 1550–1650 yılları arasındaki dönemde vuku buldu. Avrupa'nın yeni gelişmekte olan ulus devletlerinin yükselen istekleri, özellikle yönetimde ve savaş için bütçe açıkları ile de buluşurlarsa sık sık devalüasyonu zorunlu hale getirdi. Osmanlı İmparatorluğunda diğer devletlerde olduğu gibi, hükümet malın en büyük alıcısı olmasından beri, hükümet alım gücü gelecek devalüasyonları zorunlu kılacak çok büyük delikler ortaya çıkararak karşılığında para ihtiyacını artırdı. Böylece fiyat ve vergiler arttı. Fakat yeni vergiler, ilerde hükümet finansını ve ekonomiyi sıkıntıya sokacak olan vergili malların çıkış gücünü azalttı. Bundan başka sadece yerli para spekülörlerinin önceden tahmin edilen devalüasyonun avantajlarını almaya gayret etmeleriyle değil ayrıca yabancı ülkeler, bankerler ve derneklerinde yapması ile durum çok karmaşık bir hal aldı. Becayış etmenin farklı oranlarının avantajını elde eden yabancı ülkeler ve bankerler mümkün olabilecek kadar çok altın almaya teşebbüs ettiler ve sonra 1–12 den 1–15 kadar farklı yelpazesi geniş değiş tokuş

¹²Bu konu hakkında bkz. Suraiya Faroqi “ Vakıf Administration in Sixteenth century Konya: The Zaviye of Sadreddin-i Konevi” *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, c.XVII,s.145-170.

oranları olan Osmanlı İmparatorluğundaki gümüş için altını değiş tokuş ettiler ve sonra ucuz gümüş ile mallar aldılar. Bu usulde Avrupa ülkeleri, en azından kısmen kendilerinin saygın ülkelerinde yükselen mal arzını ve buna bağlı Avrupa’da ortaya çıkacak fiyatların büyük yükselişine engel olabildiler. Yakın çalışmalar, Osmanlı para ve akçesinin devalüasyonunun diğer Avrupa paralarından çok sık ve çok daha büyük olduğunu gösterir. Ticaret için rekabet ve bütün tarafların karşılıklı mülhazası ekonomik savaşı yükseltti ve sıkça isyana ve ordu çatışmasına yöneldi. Gümüş fiyatlarındaki farklılığı ve yükselen ithalat arasında paranın altın-gümüş muhtevasını azaltmaya dönük teşebbüsler, yükselen vergiler olarak aynı etkilere sahip oldu. Onlar, hala yüksek fiyat ve kıtlıkla sonuçlanan malların iç marketlerde olabilmelerini sınırlandırdı.

Osmanlı İmparatorluğu XVI. asırda genişleyen bir imparatorluktur. İstanbul’daki merkezi hükümet yeni fethedilen bölgelerin güvenliğini sağmak ayrıca buraları dış tehditlere karşı savunmak kısaca henüz elinde tutmak için çok çaba sarf etti. Yeni topraklarda yağma veya vergi olarak toplanan gelirlerin en önemli kısmı büyük ölçüde bu yeni fethedilen topraklarda kalırdı. Bu gelirler İstanbul’daki hazineye intikal etmezdi. Bu durum fethedilen Avusturya toprakları, Macaristan aynı zamanda Diyarbakır, Erzurum, Halep ve Kafkasya gibi doğu vilayetlerinin faydasına idi. Merkezi yönetim sadece yeni yollar ve kaleler için savurgan bir şekilde harcama yapmadı; fakat ayrıca Avrupa ordularının topları ve yeni askeri teçhizatları ile ordusunu teçhiz etti. Fiyat ihtilali ve onun sonuçları devam eden Osmanlı-Safavi savaşlarının en temel nedenlerinden biridir.¹³

Selim I (1512–1520), Şah İsmail’in ipek satışlarını önlemeye ve savaş materyalleri almak için gerekli olan gelirlerden mahrum bırakmaya teşebbüs etti. Bu politika küçük sınırlamalar rağmen Muhteşem Süleyman(1520–1566) döneminde de devam etti. Osmanlıları harekete geçiren 1550’deki gümüş bolluğu ve altın akıntısı Osmanlı sultanın ferman yayınlayarak, bu iki materyalden yapılan materyallerin veya gümüş ve altının ihraç edilmesinin yasaklanmasına dair sultan fermanını yayınlanmasına neden oldu. Bu doğanın ilk fermanı, Sultan Süleyman’ın Safavilere karşı son seferi olan Nahçıvan seferi

¹³ Ömer Lütfi Barkan, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri” *Belleten*, c.XXXVI 1970,s.557-607; F. Braudel, *La Mediterranée*, s.350-550; Halil Salihlioęlu, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 1958, s.191-92; Cengiz Orhonlu, “ Osmanlının Habeşistan Siyaseti 1554-1560” *TD*,XV,no.20 Mart 1965,s.40.

üzerine 1552 yılında yayınlandı. Sultan bu fermanlarda, Osmanlı İmparatorluğunda para sirkülasyonuna yardımcı olmayı, aynı zamanda Tahmasb I (1524–1576)in eline düşmekte olan çok ihtiyaç duyulan gelirleri engellemeyi ümit etmektedir.

Fermanlar 1555’deki Amasya anlaşmasına kadar etkili kaldı. Osmanlı ve Safaviler arasındaki anlaşma tekrar 1576 yılında düşmanlığın başlamasına kadar normal ticaretin akıntısına müsaade edildi. İran’a gümüş ve altın ihracatının kısıtlanması, altının yeni kaynaklarını bulma gayretleri ile paralellik arz eder. 1552 de Salih Paşa kendisinin yaptığı araştırmada ve özel bir görev bularak altından yüklü on beş deveyi aldı.¹⁴ Özdemir Paşa tarafından yapılan Ethiopia’daki son Osmanlı fetihlerinin, Kızıldeniz ve Doğu Afrika ticaretine giden yolu ve altın kaynaklarını güvenlik altına almak gibi iki amacı bulmaktadır. Osmanlılar Doğu Afrika ticaretin kontrolünü elde ederek, Portekizlere Hindistan deniz ticaretini kaybetmenin telafisini ümit ettiler.

Altının yeni kaynakları, bir Türk tarihçinin zayıf gümüş ve ayarı düşük altın gibi tanımları denge için yeterli değildir.¹⁵ Avrupa’dan daha yüksek olan altın ve gümüş fiyatlarının yeni kıtadan Osmanlı İmparatorluğuna bu metallerin akması ile fiyatlarda azalmaya yol açtığı için altın ve gümüş, düşük altın ve zayıf gümüş adını aldı. Avrupalı tüccarların, Avrupa marketlerine aldıkları altın ve gümüş Osmanlı İmparatorluğuna gitti ve Onlar elde ettikleri kazançları daha ucuz karlı ürünler almak için kullandılar. Sonra yerli tüccarlar, kendilerini altının geniş stokları ile buldu. Fakat yerliler, sabit enflasyondan, şimdi yükselmiş fiyatlarda Avrupa milletlerinden ürün aldıkları için stokları hızlı bir şekilde eridi. Osmanlı tüccarları, Osmanlı altın oranlarında Avrupa’ya mal satma ve Avrupa altın oranlarında da Avrupa mallarını alma gibi bir durumda kendilerini buldular.¹⁶ Altın ve gümüş üzerinde her hangi bir verginin olmayışı akıntıyı cesaretlendirdi. Altın diğer habersiz ülkenin yerli ürünü için değiş tokuş yapıldığı takdirde, o çürük altın kısmında kalırdı. Altın kullanılmaksızın ne kadar uzun süre kalırsa o kadar değerini kaybeder. Bu gibi bir sebebe bağlı olarak Osmanlı yönetimi onu yerli üreticilerinin bazılarının ithalat yapmasını yasakladı.

¹⁴ Agm,s.40; Sami İler, *Şimali Afrika’da Türkler*, İstanbul 1936,s.128-29; ayrıca bkz. Cengiz Orhonlu, “1559 Bahreyn Seferine ait bir Rapor” *TD*,XVII,22 Mart 1967,s.1-17.

¹⁵ Mithat Sertoğlu, “XVI Yüzyılda Orta-Doğuda Çürük Altın Meselesi ve Osmanlılar” *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*,no.32 Mayıs 1970 s.22.

¹⁶ Agm.,s.23. ayrıca bkz. Braudel, *La Mediterranee*,s.362.

Osmanlı tüccarlarının farkına varmadaki ilk reaksiyonu onların çürük altının mağdurları olduğu ve Avrupa fiyat dalgalanmasının onları bitirdiği hususudur. En yakın haberi olmayan ülke İran idi.¹⁷ İranlılar bilgi sahibi olunca, bir fiyat şişirilmemiş para ile müsavi olduğu için ve yüksek fiyat aldıklarından dolayı onlar Osmanlı tüccarlarına ipek satmak istemediler. Bu İranlıların, Osmanlılarla yaptıkları sulh anlaşmalarında onların ipeği için sabit fiyat üzerinde ısrar etmelerinin yegâne sebebidir.¹⁸

Şüphe yok ki, 1550 yılından sonra Osmanlı- Safavi savaşlarına en büyük katkı sağlayanlarından biri fiyat dalgalanmasıdır. Bu durum Osmanlı ülkesini devre dışı bırakan yeni yollar bulmaya dönük şahın isteklerine katkı yaptı. Fakat İran düşük altın ile ne yaptı? Sorusu önemlidir. Onlar onu Hindistan'a gönderdiler. Orada da onlar güçlü altın karşılığında muhtemelen Avrupa'ya ihraç edilen ürünlerle değiş tokuş yaptılar.¹⁹ Fakat Osmanlı İran arasındaki gümüş ve altının değiş tokuşu kazançlı kaldı. Braudel'e göre bir Venedik Realzioni, 1572'de Türkiye'den İran'a giden gümüş den %20 kazanç ve altından %14-15 kazanıldığını belirtir.²⁰ 1539'da İran'da gümüşün altına oranla değeri 10-1²¹ iken aynı dönem Osmanlı İmparatorluğunda bu değer oranları 12-1 idi.²² 1584 yılının Osmanlı devalüasyonu, 1585'deki %15'lik İran devalüasyonu ile devam etti.²³ Osmanlı ekonomisindeki dalgalanma hemen İran'da da hissedildi. 1584-1585 devalüasyonundan sonra gümüşün fiyatı tekrar yükseliş üzere oldu.²⁴ Altın ve gümüş üzerinde Osmanlı ihracat kontrollerinin karışması ayrıca eksik altın ve gümüş ile fiyat ihtilalının sebep olduğu yüksek fiyatlar, İran para marketi ve gelir sistemini şoke etti. Bu durum Şah Abbasi, Sherley kardeşler, İran'ın Don Juanı ve Carmelite Priests (Karmeliteli Din Adamları)'in gayretleri arasında alternatif yollar aramaya sevk etti. İran'dan İpek

¹⁷ Mithad Sertoğlu, "XVI. Yüzyılda Orta Doğuda Çürük Altın Meselesi", s.23; İnalçık, "İktisadi Vaziyeti", s.658.

¹⁸ Mithad Sertoğlu, "XVI. Yüzyılda Orta Doğuda Çürük Altın Meselesi", s.23.

¹⁹ Agm.,s.23; ayrıca bkz. V. Minorsky, *Tadhkirat al-Mülük*, s.19 ve 27. Hindistan ve İran arasındaki para akışı için bkz. J.H. Elliott, *The Old World and the New 1492-1650*,s.67; İrfan Habib, "Potentialities of Capitalistic Development in the Economy of Mughal India" *Journal of Economic History*, Mart 1969,s.75-76; Halil İnalçık, "Capital Formation in the Ottoman Empire" *Journal of Economic History*, XXIX, March 1969,s.97-140.

²⁰ Braudel, *La Mediterranee...*, s.453,488-91.

²¹ Walter Hinz, "Steuerschriften" *Belleten* XIII, no.52 1949 s.763.

²² İnalçık, "İktisadi Vaziyeti" s.659.

²³ Agm.,s.657-58.

²⁴ Walter Hinz, "Steuerschriften" s.787.

XVI. Asır “Fiyat Değişimi”nin Osmanlı-Safevi İlişkileri Üzerindeki Etkisi / R. Olson

ticaretini finanse etmek için gerekli parayı sağlamada English East Indian Company ve Levant Company (İngiliz Doğu Hindistan Őirketi ve Akdeniz Őirketi)lerin kararsızlıkları, Hindistan denizindeki Portekiz ve İspanya arasındaki savaş, Korsan ve deniz kaçakları saldırılarının yükselmesi, Ümit burnun ve Kasr-ı Őirin (Zuhab) de 1639 da yapılan İran ve Osmanlı sulhunun uzunluğu ticaretin önemli bir kısmını Basra, Bağdat, Halep ve Musul’a yöneltti. İki imparatorluk arasında sulh yer almamasına rağmen büyük bir düşmanlık hemen hemen bir asır durdu.